

Jacek Maciejewski

KOŚCIÓŁ I DUCHOWIEŃSTWO W ŚWIECIU NAD WISŁĄ DO POCZĄTKU XIV WIEKU*

Dzieje Świecia nad Wisłą od początku złączone są w źródłach z historią Kościoła. Tak się bowiem składa, iż najdawniejszy przekaz pisany o tej miejscowości przynosi nam informacje o funkcjonowaniu tutejszej świątyni. Oznacza to, iż mamy tu do czynienia z jednym z najstarszych ośrodków kościelnych na terenie całego Pomorza Gdańskiego.

Zręby trwałej organizacji kościelnej na Pomorzu Gdańskim, co dotyczy oczywiście także ziemi świeckiej, zaczęto tworzyć dopiero po przyłączeniu tego terytorium do państwa polskiego w roku 1119 i związaniu go z nowo powstałym w roku 1124 biskupstwem wrocławskim, które weszło w skład gnieźnieńskiej prowincji kościelnej¹. Większość ziem Pomorza Gdańskiego (łącznie z Świeciem) tworzyła w ramach rzeczonyj diecezji archidiaconat pomorski, którego powstanie datuje się najpóźniej na przełom lat dwudziestych i trzydziestych XIII wieku².

Najdawniejszą informację o kościele świeckim przynosi dyplom miejscowego księcia Grzymisława z 11 listopada 1198 roku, zawierający nadanie dla rycerzy-szpitalników zakonu św. Jana³. W dokumencie zazna-

---

¹ Omówienie starszej literatury dotyczącej tego zagadnienia i własne stanowisko J. Spors, *Podziały administracyjne Pomorza Gdańskiego i Sławięsko-Słupskiego od XII do początku XIV w.*, Słupsk 1983, s. 14-35; J. Powierski, B. Śliwiński, K. Bruski, *Studia z dziejów Pomorza w XII wieku*, Słupsk 1993, s. 40-54; J. Maciejewski, *Uwagi o tytularze biskupów wrocławskich do początku XIV w.*, *Nasza Przeszłość* t. 79, 1993, s. 89-99; A. Bogucki, *Przynależność administracyjna Kujaw w XI i XII wieku*, [w:] *Stolica i region. Wrocław i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*, red. O. Krut-Horonziak i L. Kajzer, Wrocław 1995, s. 15-18.

² J. Spors, op. cit., s. 49-50.

³ *Pommerellisches Urkundenbuch* (dalej cyt. PUB), bearb. M. Perlbach, Danzig 1882, nr 9. Użyty przy osobie księcia termin *princeps* (książę, wielmoża, pan, dynasta) oznacza władcę niższego rangą od księcia, a w danym przypadku zależnego od krakowskiego seniora, zob. K. Jasiński, *Dzieje ziemi świeckiej i nowskiej od*

czono, iż zostało ono spisane i publicznie ogłoszone w Świeciu przez biskupa wrocławskiego Stefana w czasie konsekracji kościoła Najświętszej Marii Panny. Obecni przy tym byli m. in. prezbiterzy najważniejszych ośrodków kościelnych księstwa Grzysławawa, tj. z Lubiszewa, z Wyszogrodu oraz właśnie ze Świecia (Wilhelm).

Nie ma co do tego wątpliwości, iż kościół Panny Marii w Świeciu był świątynią grodową i podobnie jak z innymi tego typu obiektami związane było z nią duszpasterstwo. Konsekracja dokonana przez biskupa diecezjalnego dowodzi, iż najpóźniej wówczas kościół świecki został poddany jurysdykcji władz kościelnych i otrzymał uprawnienia wyłącznego wykonywania na swoim terenie *curam animarum*⁴. Oczywiście nie oznacza to, iż musiał to być pierwszy tego typu obiekt sakralny w tej miejscowości, choć uważam to za bardzo prawdopodobne. Ten sam, kilkakrotnie wspomniany już dokument Grzysławawa informuje nas bowiem, iż kościół pw. Świętej Trójcy w Lubiszewie, stolicy księstwa Grzysławawa⁵, został konsekrowany przez tego samego biskupa Stefana, którego spotykamy w Świeciu. Konsekracja świątyni lubiszewskiej, zajmującej z racji swego usytuowania i uposażonej dwiema prebendami dla prowadzących ją kapelanów książęcych⁶, naczelne miejsce w księstwie odbyła się między rokiem 1187 a 1198. Nie może zatem dziwić, iż inwestycja książęca w Świeciu zakończyła się nieco później.

Po konsekracji kościół Panny Marii w Świeciu ginie na dobre pół wieku z pola widzenia historyka. Świecie co prawda stopniowo nabiera politycznego znaczenia, stając się już w pierwszym ćwierćwieczu XIII w. stolicą dzielnicy Warcisława Mściwojowica, ale plebani kościoła Panny Marii nie są uchwytni źródłowo. Mogło to wiązać się ewentualnie z ich niewielkim jeszcze znaczeniem politycznym (samodzielne rządy w Świeciu Warcisław objął w 1229 r.), gdyż jeszcze 11 czerwca 1238 r. na dokumencie zawartego tu układu księcia Świętopełka z Zakonem krzyżackim nie spotykamy żadnego miejscowego duchownego, świadczy natomiast pleban z Wyszogrodu. Choć z drugiej strony właśnie w tym samym roku 30 listopada sędziowie rozstrzygający spór biskupa wrocławskiego Michała z księciem

---

schyłku XII w. do 1309 r., [w:] *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, t. 1, red. idem, Warszawa-Poznań-Toruń 1979, s. 119; J. Powierski, B. Śliwiński, K. Bruski, op. cit., s. 203-204, którzy zwrócili uwagę na genezę tytułatury Grzysławawa, przy okazji upierając się, iż należy go tytułować namiestnikiem.

⁴ Por. E. Wiśniowski, *Uwagi o początkach organizacji parafialnej w Polsce*, Przegląd Historyczny t. 55, 1964, s. 497nn.

⁵ Uzasadnienie dla stołeczności Lubiszewa zob. J. Spors, op. cit., s. 243-244. Podobnie ostatnio J. Powierski, B. Śliwiński, K. Bruski, op. cit., s. 204.

⁶ O precedencji głównych ośrodków władztwa Grzysławawa świadczy wyraźnie lista świadków dyplomu z 1198 r., gdzie prezbiterzy zostali wymienieni w następującej kolejności: lubiszewski, świecki, wyszogrodzki, co jest tym istotniejsze, że dokument wystawiono w Świeciu przy okazji poświęcenia tamtejszego kościoła, J. Spors, op. cit., s. 244.

Świętopełkiem polecili, aby sprawy sądowe (zapewne dotyczące kwestii małżeńskich, które zabroniono rozstrzygać księciu) były rozpatrywane *in capella sancte Marie de Sueze*⁷.

W drugiej połowie XIII wieku istniała dowodnie przy świeckim kościele grodowym grupa kanonicka. Podobne grupy duchownych, których członkowie pierwotnie zobowiązani byli prowadzić życie wspólne istniały w Polsce przy wielu ośrodkach grodowych, pełniąc m. in. także funkcje duszpasterskie. Z czasem, w warunkach polskich nastąpiło to w XIII wieku, kanonicy ci zostali ściśle związani ze środowiskiem ksząęcym i zatrudniani w ksiązędzej kapeli i kancelarii⁸. Zgromadzenia takie istniały również na Pomorzu Gdańskim. Taka grupa kanonicka (można powiedzieć bliźniacza do tej ze Świecia) istniała przynajmniej od lat dwudziestych XIII wieku w Gdańsku⁹. Być może także osadzenie przez Grzymisława dwóch duchownych określanych jako *capellani* przy kościele lubiszewskim miało na celu utworzenie tam podobnego zgromadzenia¹⁰. Przy okazji warto również zauważyć, iż biskup Michał dwukrotnie w latach trzydziestych wspominał o istnieniu większej liczby kapelanów przy kościele grodowym w Wyszogrodzie¹¹.

Grupa kanonicka przy kościele grodowym w Świeciu uchwytna jest źródłowo dopiero od lat sześćdziesiątych XIII wieku. Jej przedstawiciele są znani ze źródeł jako tamtejsi *capellani*, *plebani*, *sacerdoti*, czy wreszcie *canonici*. Mimo, iż tylko dwaj duchowni ze Świecia występują w źródłach jako tamtejsi kanonicy, można za takowych uważać także pozostałych. Tytuł kanonika bowiem stopniowo był wiązany wyłącznie z członkostwem w kapitule katedralnej lub kolegiackiej, natomiast członkowie małych grup kanonickich rzadko występują w II połowie XIII w. z tą nomenklaturą, która

⁷ PUB nr 66. W sprawie zamiennego używania w źródłach terminów: *ecclesia*, *capella* zob. J. Tazbirowa, *Początki organizacji parafialnej w Polsce*, Przegląd Historyczny t. 54, 1963, s. 384; K. Jasiński, *Chronologia kościołów gdańskich XII i XIII wieku. Uwagi metodyczne*, cz. 1, Zapiski Historyczne t. 50, 1985, z. 1, s. 69-70.

⁸ J. Szymański, *Kanonikat świecki w Małopolsce od końca XI do połowy XIII wieku*, Lublin 1995, s. 105-107, 121-122.

⁹ S. Librowski, *Na śladach wczesnośredniowiecznej kolegiaty i kapituły zamkowej św. Michała w Gdańsku*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne t. 14, 1967, s. 235; K. Jasiński, *Z problematyki trzynastowiecznego Gdańska. Kościoły gdańskie*, Zapiski Historyczne t. 39, 1974, z. 3, s. 40nn; idem, *Chronologia kościołów...*, s. 64-65; P. Kriedte, *Die Herrschaft der Bischöfe von Włocławek in Pommerellen von den Anfängen bis zum Jahre 1409*, Göttingen 1974, s. 61.

¹⁰ Por. J. Powierski, B. Śliwiński, K. Bruski, op. cit., s. 207, z tym że nie trafiona wydaje się sugestia, iż występujący na dokumencie Grzymisława przed plebanami trzech kapelanów należeli do jakiejś grupy kanonickiej. Autorom pomysłu nie udało się zresztą wskazać poświadczającego źródłowo kościoła, z którym ci rzekomi kanonicy mogliby być związani.

¹¹ PUB nr 45 i 60.

ustępuje miejsca wspomnianym już terminom *capellanus* i *plebanus*¹². Określanie ich mianem plebanów brało się stąd, iż kościół grodowy Panny Marii pełnił rolę kościoła parafialnego, a tamtejsi kanonicy sprawowali m. in. funkcje duszpasterskie. Występowanie w dokumentach w tym samym czasie dwóch plebanów świeckich dało S. Kujotowi podstawę do twierdzenia, iż w Świeciu nad Wisłą istniały począwszy od XIII wieku dwa kościoły parafialne: Najświętszej Marii Panny usytuowany w grodzie i miejski św. Stanisława¹³. Jest to jednak sprzeczne ze źródłami, które aż do końca XIV w. poświadczają istnienie tu tylko jednego kościoła, przy czym świątynia grodowa otrzymała przed lokacją miasta w roku 1338 dodatkowe wezwanie św. Stanisława¹⁴.

Przy obecnym stanie źródeł nie sposób odpowiedzieć na pytanie o czas powstania grupy kanonickiej w Świeciu. Trzeba się zadowolić jedynie konstatacją, iż możemy obserwować ją w czasie daleko posuniętego rozkładu *vitae communis* i silnym związaniu jej członków z panującym. Mogła ona powstać dopiero w momencie wydzielenia dzielnicy świeckiej Mściwojowi II w roku 1260, ale nie można wykluczyć, iż jej geneza od początku wiąże się ze wzrastającą od końca XII w. rolą Świecia jako ośrodka administracyjnego, z tym że dokument z roku 1198 nie daje żadnych podstaw do lokalizowania tu już wówczas zgromadzenia kanoników¹⁵.

Za pierwszego znanego ze źródeł kanonika świeckiego uznać można, wszakże z pewną ostrożnością, Ottona ze Świecia. Jako kapelan książyca poświadczył on wystawiony w Kamieniu dyplom księcia świeckiego Mściwoja II z 20 września 1264 roku¹⁶. Czy przebywający trzy lata później (w sierpniu 1267 r.) w otoczeniu tego księcia w Świeciu kapelan książyca Otto *de Godesna* (z Gruczna?) jest z nim identyczny, nie sposób rozstrzygnąć¹⁷. Na tej samej liście świadków znajdujemy natomiast imiona dwóch niewątpliwych

¹² K. Jasiński, *Z problematyki...*, s. 43. Wspomniane tu określenia uważa się w odniesieniu do tego czasu za synonimiczne.

¹³ S. Kujot, *Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej?*, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu R. 9, 1902, s. 40, 72; R. 10, 1903, s. 269-270, 363.

¹⁴ Preussisches Urkundenbuch t. 3/1, hrsg. M. Hein, Königsberg 1944, nr 184; K. Jasiński, *Z problematyki...*, s. 43.

¹⁵ Być może dalsze badania choć częściowo udzieliłyby odpowiedzi, czy istniał związek między powiązaniem rodzinnymi władców gdańskopomorskich z możnowładztwem polskim, a także objęciem urzędu archidiakona pomorskiego przez wcześniejszego prepozyta kościoła kanonickiego św. Michała na Wawelu a fundacją pomorskich grup kanonickich.

¹⁶ PUB nr 206. W każdym razie Otto jest drugim chronologicznie występującym w źródłach duchownym ze Świecia, po prezbiterze Wilhelmie z roku 1198.

¹⁷ PUB nr 222. Gdyby tak było, to byłby wyraźny sygnał, iż kapelani książyca byli uposażani probostwami w różnych miejscowościach. Kościół w Grucznie istniał co najmniej od roku 1238, a sama wieś należała do księcia, który sprzedał ją arcybiskupowi Jakubowi Świnie w roku 1290 wraz z prawem patronatu, PUB nr 474.

plebanów kościoła w Świeciu, Raśława i Hajmona, przy czym ten drugi już w poprzednim roku pracował w kancelarii książęcej i nazwany został kapelanem Panny Marii¹⁸. Członkami kapeli książęcej byli z reguły i inni znani ze źródeł XIII-wiecznych kanonicy (a jednocześnie plebani) świeccy. Wyjątkiem mógł być ewentualnie sprawujący pieczę nad tutejszą świątynią w latach 1270-1278 Herman, który nie występuje w źródłach z tytułem kapelana książęcego lub notariusza.

Od roku 1273 możemy obserwować karierę Teodoryka, który jako kapelan i notariusz kancelarii Mściwoja II odbywał z księciem podróże po całym jego pomorskim władztwie, a także na Kujawy i do Wielkopolski¹⁹. Teodoryk był zresztą jedynym znanym nam pracownikiem kancelarii księcia pomorskiego, który znalazł zatrudnienie u jego następców, Przemysła II i Władysława Łokietka²⁰. Inny notariusz Mściwoja II o imieniu Jan, którego działalność kancelaryjna poświadczona jest dla lat 1285-1288 w sławieńsko-słupskiej części jego państwa, na dwóch dyplomach książęcych z 1293 roku występuje z godnością plebana w Świeciu. Wreszcie w latach 1292-1294 jednym z duchownych świeckich był Audacian, podobnie jak Teodoryk i Jan notariusz w kancelarii książęcej, znany jak i ci dwaj z formuł *datum per manus* na dyplomach Mściwoja.

W literaturze uznaje się także za kanoników grodowych w Świeciu kilku innych duchownych związanych z kapelą i kancelarią książęcą (np. Lambert i Tomisław). Identyfikacja ich nie jest już jednak pewna. Po pierwsze nie jest jasne, czy każdy kapelan książęcy musiał być związany z którąś z pomorskich grup kanonickich. Nie wiemy na przykład, czy wspomniany uprzednio pleban Jan był związany ze Świeciem od początku swej pracy w kancelarii, czy dopiero z biegiem czasu za swoje zasługi otrzymał prebendę kanoniczną przy kościele Panny Marii. Ponadto występowanie duchownych gdańskich na dokumentach wystawionych w Świeciu i na odwrót nie pozwala na pewną identyfikację osób, które występują w źródłach z określeniem *capellanus curiae nostrae* lub *capellanus noster*. Stąd właśnie bierze się mój sceptycyzm do poglądu uznającego za jednego z najwybitniejszych duchownych ze Świecia podkanclerzego Tomisława²¹. Występuje on w źródłach kilkakrotnie. Po raz pierwszy jako świadek na trzech wysta-

¹⁸ PUB nr 214.

¹⁹ PUB nr 257, 263, 301, 331, 367, 368, 369, 393, 405, 504, 507, 513, 515.

²⁰ PUB nr 515; *Codex diplomaticus Poloniae* t. 2/1, ed. L. Ryszczewski i A. Muczkowski, Varsoviae 1848, nr 171; S. Krzyżanowski, *Dyplomy i kancelaria Przemysła II*, Pamiętnik Akademii Umiejętności t. 8, 1890, s. 150-151; K. Jasiński, *Uwagi nad kancelarią Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*. (Na marginesie Karola Maleczyńskiego Zarysu dyplomatyki polskiej wieków średnich), Zapiszki Towarzystwa Naukowego w Toruniu t. 19, 1953, s. 76.

²¹ K. Jasiński, *Z problematyki...*, s. 32, p. 49; *Urzednicy Pomorza Wschodniego do 1309 roku. Spisy*, oprac. B. Śliwiński, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1989, s. 27.

wionych w Świeciu dyplomach książęcych z roku 1283, jako kapelan książęcy wraz z duchownymi z Gdańska i Świecia²². Dziewięć lat później Mściwoj w wystawionym także w tym samym grodzie dokumencie oświadczył, iż jego kapelan Tomisław dzierżył niegdyś z nadania książęcego czasowo wieś położoną w kasztelanii świeckiej, którą książę po rezygnacji tegoż kapelana ogłoszonej na wiecu wyszogrodzkim, nadał cystersom z Byszewa. Sprawa ta wróciła jeszcze dwa lata później, gdy Tomisław, już jako podkanclerzy, w pozbawionym daty dziennej (ale z pewnością wystawionym w końcu września, skoro wspomina się tam o możliwej śmierci księcia) swoim dokumencie z 1294 r. oświadczył, że nie posiada żadnych przywilejów związanych ze wspomnianą wsią²³. I to ostatnie źródło nie pozwala jednoznacznie związać podkanclerzego z kościołem w Świeciu. Miejsce wystawienia wszystkich wspomnianych tu dokumentów, jako kryterium przynależności Tomisława do grupy kanonickiej związanej z kościołem świeckim, nie wydaje się argumentem zbyt mocnym. Zła Wieś nie była też częścią uposażenia kanonickiego Tomisława, skoro ten dzierżył ją jedynie *temporaliter*.

Powyższe zastrzeżenia nie zmieniają faktu, iż kanonicy grodowi ze Świecia byli bliskimi współpracownikami księcia. Inaczej natomiast przedstawiają się ich kontakty z biskupem diecezjalnym. P. Kriedte słusznie zauważył, iż biskupi wrocławscy powierzali urzędy na Pomorzu Gdańskim (przede wszystkim zaś chodziło mu o godność archidiacona) osobom ze swojego otoczenia. Natomiast powiązania członków pomorskich grup kanonickich z panującymi stwarzały niebezpieczeństwo zbyt dużego wpływu na obsadę tego urzędu ze strony tych ostatnich²⁴. Mimo to, badacz niemiecki uznał, iż dwukrotnie biskupi wrocławscy powierzyli funkcję archidiacona pomorskiego miejscowym kanonikom grodowym, związanemu ze zgromadzeniem gdańskim Waclawowi oraz plebanowi ze Świecia Hermanowi²⁵. Już kilka lat temu wystąpiłem z wątpliwościami wobec tej ostatniej identyfikacji i nadal podtrzymuję swoje dawniejsze wątpliwości²⁶. Jest to identyfikacja dokonana jedynie na podstawie identyczności imienia (co jest kryterium niezwykle zawodnym) wspomnianego uprzednio już plebana i kanonika w Świeciu z lat 1270-1278 z występującym tylko na jednym z czterech oryginałów tego samego dyplomu książęcego dla augustianów ze Swor-

²² PUB nr 362, 367, 368.

²³ PUB nr 520. o stanie zdrowia Mściwoja zob. B. Śliwiński, *Rządy Przemysła II na Pomorzu Gdańskim w latach 1294-1296*, *Zapiski Historyczne* t. 59, 1994, s. 10-11.

²⁴ P. Kriedte, op. cit., s. 64-66.

²⁵ P. Kriedte, op. cit., s. 62-63. Za trafne uznał je K. Jasiński, *Dzieje ziemi...*, s. 118; idem, *Chronologia...*, s. 66.

²⁶ J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa wrocławskiego Wolimira (1252-1275)*, *Nasza Przeszłość* t. 78, 1992, s. 37. Z tym, że obecnie poważne wątpliwości budzi we mnie także identyfikacja Waclawa z Unisławem, o czym postaram się napisać w innej publikacji.

nychgaci archidiakonem pomorskim²⁷. Klasztor ten leżał w tym czasie na terytorium archidiecezji gnieźnieńskiej²⁸, wobec czego Herman mógł być archidiakonem słupskim tejże diecezji. Przy czym warto zauważyć, iż o ile występuje on na liście świadków na pierwszym miejscu, to świadkujący na trzech pozostałych dyplomach, według niektórych badaczy identyczny z nim, *Herman[us] sacerdot[us]* zajmuje miejsce ostatnie. Dodatkowo koncepcja ta wymusza założenie, iż Herman wkrótce po otrzymaniu urzędu musiał się go wyrzec, gdyż już w roku 1277 pojawia się archidiakon pomorski diecezji wrocławskiej Jakub²⁹.

Najazd krzyżacki w 1309 r. nie zniszczył kościoła w Świeciu. Zajęcie przez Zakon Pomorza Gdańskiego stało się jednak na pewno przynajmniej początkiem końca działalności grupy kanonickiej w Świeciu. Jej związki z władzą książęcą osłabły już wcześniej. Choć wiadomo, że z prezenty Władysława Łokietka biskup wrocławski (zapewne Wisław lub ewentualnie Gerward) nadał kanonikat i prebendę w Świeciu bliskiemu współpracownikowi księcia, pisarzowi w swojej kancelarii, Piotrowi, późniejszemu scholastykowi sandomierskiemu³⁰. Był to element świadomej polityki tego księcia, który poprzez nadania na Pomorzu dla mieszkańców innych dzielnic jego państwa starał się zintegrować ten obszar z resztą kraju. Przejście Świecia pod panowanie krzyżackie przecięło ostatecznie w oczywisty sposób więzy tutejszych duchownych z polskim dworem książęcym. Od tego momentu duchowni kościoła grodowego Panny Marii spełniali zapewne jedynie funkcje duszpasterskie. Jednocześnie jednak, może jeszcze przed rokiem 1309, Świecie stało się siedzibą jednego z trzech dekanatów foralnych pomorskiej części diecezji wrocławskiej³¹. Tutejszy dziekan Benedykt, jednocześnie prawdopodobnie miejscowy pleban, w latach 1326-1327 zapłacił dziesięcinę *de prebenda Sancte Marie de Castro Suocensi*³². Źródło podaje, iż dziesięcinę tę zbierano *confuse et occulte pro timore Cruciferorum*. Wynikałoby

²⁷ PUB nr 273.

²⁸ PUB nr 252.

²⁹ J. Fijałek, *O archidyakonach pomorskich i innych urzędnikach biskupich w archidiecezji pomorskiej diecezji wrocławskiej w XII-XV wieku*, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu R. 6, 1899, s. 143-144, który w ogóle nie zna archidiakona Hermana. Dodać do tego trzeba jeszcze, iż także w gdańskiej grupie kanonickiej znany jest w tym czasie duchowny o imieniu Herman, K. Jasiński, *Chronologia kościołów...*, s. 66.

³⁰ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. 1, ed. H. Chłopocka, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 41; K. Jasiński, Piotr (zm. po r. 1339), [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 26, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1981, s. 373-374.

³¹ O podziałach dekanalnych tej diecezji zob. ostatnio J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda z Ostrowa, biskupa wrocławskiego w latach 1300-1323*, Bydgoszcz 1996, s. 26-27.

³² *Monumenta Poloniae Vaticana*, ed. J. Ptaśnik, t. 1, Cracoviae 1913, nr 139.

stał, iż Benedykt nie należał do Zakonu i otrzymał swoje beneficjum przy najmniej przed rokiem 1317, kiedy to doszło do ostrego sporu między biskupem wrocławskim Gerwardem a wielkim mistrzem o obsadę probostwa przy kościele świeckim.

Ponieważ patronat nad tą świątynią należał w przeszłości do książąt pomorskich, a później wykonywali go dowodnie jego następcy, toteż Karol z Trewiru zaprezentował biskupowi Gerwardowi na opróżnione widać beneficjum należące do Zakonu kapłana Fryderyka z Prus. Formalnie, jeśli zważyć, że patronat nad świątynią świecką należał do władców Pomorza, wielki mistrz miał do tego pełne prawo. Biskup Gerward nie zaakceptował jednak przedstawionej mu kandydatury. Wówczas Krzyżacy zwrócili się do papieża z prośbą o rozstrzygnięcie sporu. Bracia przedłożyli w Awinionie stosowne przywileje Stolicy Apostolskiej, pozwalające na obsadzanie beneficjów kapłanami zakonnymi, jeśli prawo patronatu należy do Krzyżaków. Niewątpliwie na ich prośbę rozjemcą tego sporu został mianowany 7 czerwca 1317 r. przez papieża Jana XXII dziekan warmińskiej kapituły katedralnej. Brak dalszych wieści o tym sporze rodzi graniczące z pewnością przypuszczenie, iż został on rozstrzygnięty po myśli wielkiego mistrza³³.

Przy tej sprawie rodzi się pytanie, czy w omawianym czasie świątynia świecka posiadała ciągle więcej, niż jednego plebana? Próba odpowiedzi na nie jest związana z identyfikacją wspomnianego już dziekana Benedykta ze znanym z dokumentu wystawionego w Świeciu 3 marca 1303 roku plebanem *de castro sancte Marie*³⁴. Co prawda w ten sposób był określany w źródłach Malbork, ale miejsce wystawienia, charakter sprawy i terytorium, którego ona dotyczy, a także możliwa jednak do zaakceptowania nomenklatura pozwalają ostrożnie widzieć w Benedykcie plebana grodowego kościoła Panny Marii ze Świecia nad Wisłą³⁵. Przyjęcie tej identyfikacji pozwoliłoby na pozytywną odpowiedź na wyżej postawione pytanie.

Aż do końca XIV stulecia istniał zatem w Świeciu nad Wisłą tylko jeden kościół. Była to parafialna świątynia grodowa pw. Najświętszej Marii Panny, która należała do pewnością do najważniejszych na terenie archidiaconatu pomorskiego diecezji wrocławskiej. Mimo, iż kościół ten nie stał się w sensie formalnym kolegiatą, to jednak działała przy nim związana z miejscowymi władcami grupa kanonicka. Kilku jej członków odgrywało niewątpliwie istotną rolę w kancelarii najwybitniejszego władcy Pomorza Gdańskiego Mściwoja II. Istotną rolę Świecia, jako ośrodka kościelnego uwieńczyło natomiast usytuowanie tutaj przez biskupa wrocławskiego, najpóźniej

³³ Bliżej o tym konflikcie J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda z Ostrowa...*, s. 43-45.

³⁴ PUB nr 616.

³⁵ Za Świeciem raczej, a nie za Malborkiem opowiedział się też S. Kujot, *Dzieje Prus Królewskich*, cz. 1, do roku 1309, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu R. 23, 1916, s. 1200.

w pierwszym ćwierćwieczu XIV wieku, siedziby jednego z trzech pomorskich dekanatów foralnych.

* Artykuł ten jest poszerzoną wersją referatu wygłoszonego w Świeciu 10 listopada 1998 podczas konferencji naukowej poświęconej 800 rocznicy istnienia tego miasta.